

اسکات ساوران

اعراب و ایرانیان

بر اساس روایت فتوحات اسلامی

سمانه کدخدایی مرغزار

اسکات ساوران

اعراب و ایرانیان
بر اساس روایت فتوحات اسلامی

سمانه کدخدایی مرغزار

چاپ اول: ۱۳۹۸

شمارگان: ۴۴۰ نسخه

قطع: رقعی

صفحه آرایشی: احمد علی پور

چاپ: مهارت

لیتوگرافی: بانختر

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۴۶-۰۵۱-۸

حق چاپ محفوظ است.

تهران _ خیابان انقلاب _ خیابان ۱۲ فروردین _

خیابان شهدای ژاندارمری _ بن بست گرانفر _ پلاک ۴

تلفن: ۶۶۴۱۲۳۵۸ - ۰۲۱

www.elmpub.com

info@elmpub.com

nashreelm

تقدیم به پدرم

فهرست مطالب

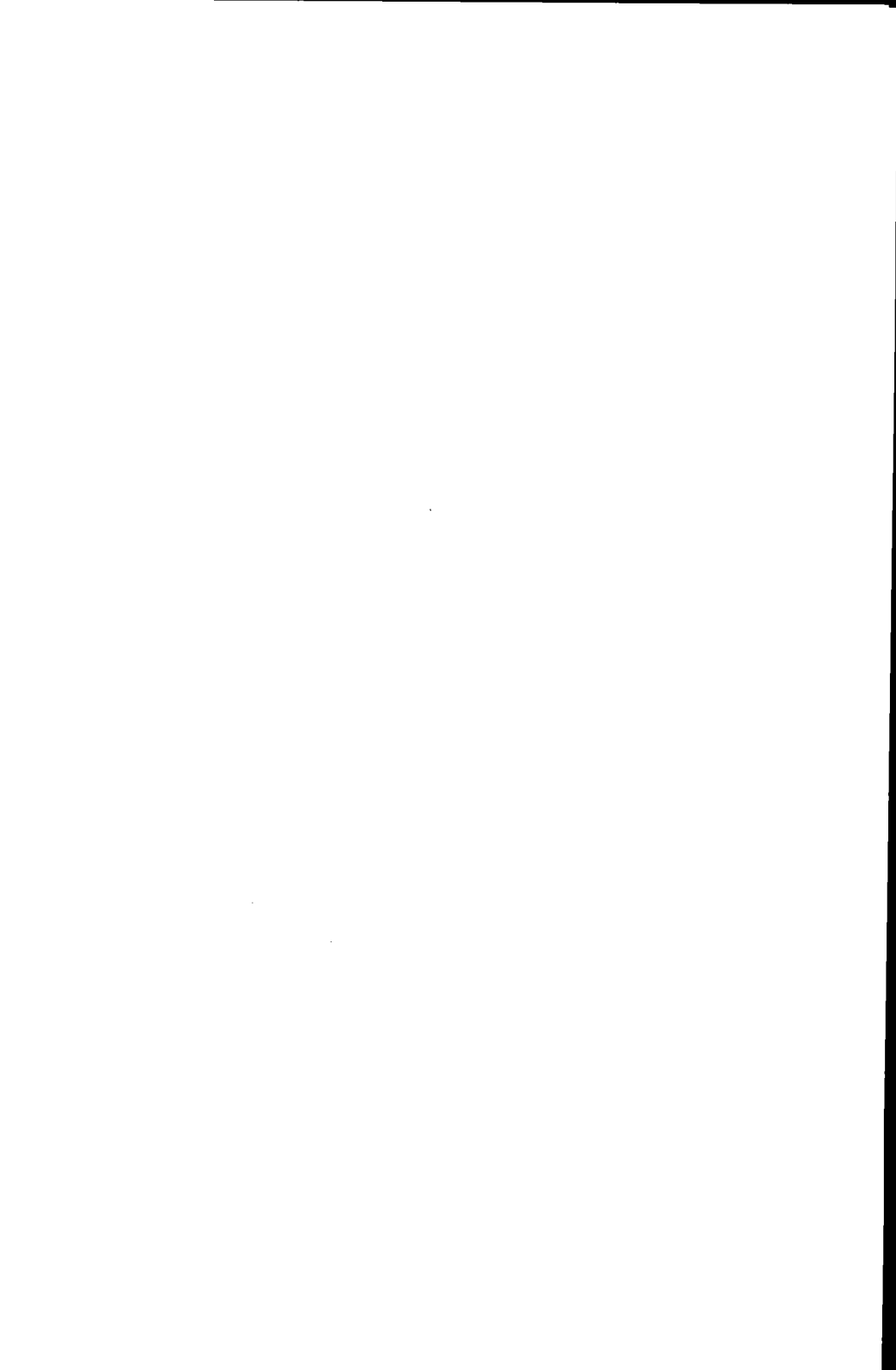
دربارهٔ کتاب	۱۳
مقدمه مترجم	۱۵
پیش‌گفتار	۲۱
اختصارات	۲۵
فصل اول: مقدمه	۲۷
رویکرد: حافظه جمعی، ساخت هویت و روایت تاریخی	۳۰
روایت فتوحات اسلامی	۳۶
سیر خطوط کلی فصل‌های کتاب	۴۹
منابع	۵۳
فصل دوم: تغییر جهت در الگوهای هویت و تاریخ‌نگاری اولیه اسلامی از نظر عملی	۵۹
نسل نخست: تبلور هویت عربی-اسلامی	۶۱
خلافت عباسیان: به‌سوی هویت «عربی» جهان‌شمول	۶۲
عرب و عجم: تصور از خود و «دیگری»	۶۸

- ظهور ساسانیان در تاریخ‌نگاری اسلامی ۷۷
- مرحله دوم: دوران پس از امپراتوری؛ «رنسانس ایرانی» ۸۴
- رنسانس ایرانی ۸۵
- فراسوی «اسلام در مقابل ایران» ۹۲
- ایران در «تاریخ رستگاری اسلامی» ۹۷
- فصل سوم: شروع نمایش‌نامه ۱۰۵
- شاپور و شیخ ۱۰۵
- میراث عربی-ایرانی در روایت اسلامی: ۱۰۶
- افسانه و تاریخ ۱۰۶
- فتح میثم و حضر ۱۱۰
- شرح لشگرکشی شاپور دوم علیه اعراب ۱۱۳
- دیدار مهم و سرنوشت‌ساز ۱۱۹
- درون‌مایه دوله ۱۲۹
- نتیجه‌گیری ۱۳۴
- فصل چهارم: بهرام گور، لخمیان و فاجعه هفتالیان ۱۳۷
- خاستگاه‌ها و ظهور لخمیان حیره در تاریخ اسلامی ۱۳۸
- بهرام گور و لخمیان ۱۴۲
- خشونت و ظرافت در دربار لخمیان ۱۴۵
- بهرام گور: پادشاه ساسانی «عرب» ۱۵۰
- منذر اول پسر نعمان: ولی و سرپرست شاهزاده ۱۵۴
- پرویز اول و هفتالیان: نخستین شکست بزرگ ساسانیان ۱۵۶
- نتیجه‌گیری ۱۶۴

فصل پنجم: غروب قدرت ساسانی	۱۶۵
خسرو انوشیروان و داستان حمیری	۱۶۵
قباد اول و خسروانوشیروان	۱۶۶
قباد، خسرو و اعراب	۱۶۹
سفیرانی از یمن	۱۷۳
داستان حمیری و تاریخ عربی-اسلامی	۱۸۲
قومدان: کاخ مشهور یمن	۱۸۶
یوم الصفقه	۱۸۸
ولادت پیامبر اسلام و نامیمونی در دربار خسرو	۱۹۳
نتیجه گیری	۱۹۶
فصل ششم: تقویت نیرو برای مقابله	۱۹۹
خسرو پرویز و ظهور اعراب	۱۹۹
مهمان‌نوازی یکی از رؤسای قبایل عرب از پادشاه پارس	۲۰۰
کهن‌الگوی یک پادشاه منحط	۲۰۵
هیأت فرستادگان لخمی به دربار خسرو	۲۰۸
خسرو پرویز و نعمان سوم	۲۰۸
بزرگان عرب در دربار خسرو پرویز	۲۱۳
عدی بن زید و سقوط دولت لخمی	۲۱۸
نبرد ذوقار: «پیش‌درآمد» فتح ایران توسط مسلمانان	۲۲۲
خسرو پرویز و اسلام	۲۲۹
بدشگونی‌ها در دربار خسرو پرویز	۲۳۱
سقوط خفت‌بار خسرو پرویز	۲۳۴
نتیجه‌گیری	۲۳۶

- فصل هفتم: اوج داستان ۲۳۹
- پیروزی اسلام بر ساسانیان ۲۳۹
- «أمت» صدر اسلام و مستعمره‌نشینان ایرانی در عربستان ۲۴۰
- سلمان فارسی ۲۴۲
- سیف بن عمر: یک ارزیابی مختصر ۲۴۸
- گزارشات و اخبار مربوط به تهاجمات اولیه به عراق در زمان ابوبکر
..... ۲۵۰
- ذات السلاسل ۲۵۱
- نان پس از جنگ ۲۵۴
- کارزار عراق در حکومت عمر ۲۵۵
- هدیه غذا در کسکر ۲۵۶
- جنگ‌های جصر (پل) و بویب ۲۵۹
- رخدادهای منتهی به جنگ قادسیه: هیأت‌های عرب ۲۶۰
- رویاریوی اولیه رستم و مقیره بن شعبه ۲۶۲
- در دربار یزدگرد ۲۶۵
- رستم فرخزاد؛ شخصیت منفی خردمند ۲۷۰
- دیدارهای نهایی با رستم فرخزاد ۲۷۲
- جنگ قادسیه ۲۸۱
- کشته شدن رستم فرخزاد ۲۸۵
- فتح تیسفون و آخرین مقاومت ساسانیان ۲۸۷
- فرستاده نهایت ۲۸۸
- جابه‌جا شدن نقش‌ها: دیدار هرمان با عمر ۲۹۰
- پایان داستان: قتل در آسیاب ۲۹۳

۲۹۵.....	دیدار با رُمیان: یک چشم انداز تطبیقی
۳۰۱.....	نتیجه گیری
۳۰۳.....	فصل هشتم: نتیجه گیری
۳۰۶.....	پیش بینی احیاء ایران
۳۰۸.....	مسیرهای بالقوه برای پژوهش های آینده
۳۱۱.....	ضمیمه
۳۱۱.....	فصل اول
۳۲۸.....	فصل دوم
۳۵۱.....	فصل سوم
۳۶۲.....	فصل چهارم
۳۷۴.....	فصل پنجم
۳۹۵.....	فصل ششم
۴۰۸.....	فصل هفتم
۴۳۶.....	فصل هشتم

درباره کتاب

کتاب اعراب و ایرانیان بر اساس روایت فتوحات اسلامی، بر آن است که چگونگی کار نخستین مورخان مسلمان درباره تاریخ قبل از اسلام اعراب و ایرانیان که با روایت فتح ایران توسط اعراب به اوج خود می‌رسد را تحلیل کند.

این کتاب نگاه ژرفی به تاریخ اسلامی و تقابل میان نمایندگان این دو قوم در دوران پیش از ظهور اسلام دارد و نمایش‌های نابهنگام هویت و گفتمان‌های سیاسی در جهان اسلام را فاش می‌کند. کتاب حاضر نشان می‌دهد که چگونه افزودن شاخ و برگ‌های کلیشه‌ای به متن روایت توانست به قدرت‌رسیدن اعراب و سقوط امپراتوری ساسانیان را توجیه کند. هدف کتاب صرفاً استخراج اطلاعات کتاب‌های تاریخ اسلامی از قبل از ظهور اسلام نیست، بلکه هدف درک طرز فکر مورخان درباره این دوره است. از این رو این کتاب می‌تواند با بررسی تلاقی حافظه اولیه اسلامی و ساخت هویت و گفتمان‌های قدرت، برای پژوهشگران و دانشجویان تاریخ و ادبیات اسلامی و مطالعات خاورمیانه سودمند واقع شود.

اسکات ساوران دکتری خود را در سال ۲۰۱۱ از دانشگاه ویسکونسین
اخذ کرده است. پژوهش‌های دکتر ساوران بر گفتمان هویت در
تاریخ‌نگاری اولیه اسلامی تمرکز دارند.

مقدمه مترجم

اسکات ساوران مدرسی باتجربه در حوزه مطالعات اجتماعی در مقاطع دبیرستان و کالج در دبیرستان علوم و فناوری توماس جفرسون است. وی در سال ۲۰۱۱ در مقطع دکترا از دانشگاه ویسکانسین فارغ التحصیل شد. پژوهش‌های دکتر ساوران بر گفتمان‌های مبتنی بر هویت در صدر اسلام متمرکز است. وی همچنین پژوهشگری برجسته است که اثر خود را در حوزه تاریخ و سیاست خاورمیانه و جهان اسلام منتشر کرده است. نویسنده در کتاب حاضر تحت عنوان اعراب و ایرانیان براساس روایت فتوحات اسلامی، ساخت حافظه و هویت در تاریخ‌نگاری اسلامی، به بررسی چگونگی کار مورخان مسلمان، تقریرات آنان بین سالهای ۱۰۵۰-۷۵۰ به دو زبان عربی و فارسی، و کنارآمدن آنها با مقوله تسخیر ایران توسط اعراب می‌پردازد. ساوران این مطالب را با مطالعه بازنمایی روابط اعراب و ساسانیان در تاریخ‌نگاری اسلامی بررسی می‌کند. ابتدا نویسنده به تبیین فرایند ساخت روایت که همزمان با دوره شکل‌گیری هویت تحت تسلط خلافت عباسیان است می‌پردازد. این اولین تمرکز برای ایجاد هویت یکپارچه عربی است که ساوران معتقد است در پاسخ به نفوذ فرهنگ ایرانی

در دربار و جامعه عباسی و نیز برای مقابله با جنبش شعوبیه ۱ شکل گرفت. در این راستا، گفتمان "عرب در مقابل عجم" که در توصیف روابط اعراب و ساسانیان به کار رفته، تجسم گفتگو میان دو دیدگاه رقیب از تمدن اسلامی است. یک گفتمان که از پادشاهی‌ای مطلق در سطح امپراتوری‌های خاور نزدیک به وجود آمد و دیگری الهام گرفته از مساوات‌خواهی افراطی عربستان قبیله‌ای پیش از اسلام است. مرحله دوم در اواخر قرن نهم پدیدار شد. در ابتدای "میان دوره ایرانی" ۲، آن هنگام که مورخین ایرانی تبار، تاریخ ایران قبل از اسلام را با تاریخ به‌زعم خود نجات بخش‌تر اسلامی تلفیق کردند که به‌وسیله آن ایرانیان می‌توانستند از طریق صحنه گذاشتن بر خطاهای ساسانیان و روی آوردن به اسلام دوباره به جایگاه برحق خود در امپراتوری‌های جهان دست یابند.

در فصل ۲ او ساوران این استدلال‌ها را همراه با رویکردها و روش‌های نظری خود تبیین می‌کند. او مفهوم "حافظه جمعی" را به کار می‌گیرد و بر نقش آن در شکل‌گیری هویت جمعی از طریق نگاشتن روایت‌های تاریخی، با تأکید بر تئوری‌های مورس هالبواکس و هایدن وایت تأکید می‌کند. در سال‌های اخیر، پرسش‌های مرتبط با حافظه و هویت در مطالعه سنت‌های تاریخی صدر اسلام و پس از آن اهمیت بسیار یافته و پژوهش‌های مهم ساوران، به ویژه اثر سارا بوون را، که ساوران به شدت به آن تکیه می‌کند، ارزشمندتر می‌سازد. فصل‌های ۳ تا ۷ نمایانگر لحظات خاص و رویدادهای مهم میان اعراب و ساسانیان است که توسط مورخان مسلمان قرن هشتم تا یازدهم روایت می‌شود. روایات و حکایات ساوران با ظهور امپراتوری ساسانیان در قرن سوم آغاز می‌شود و درگیری‌های آن‌ها با اعراب در عراق و شمال سوریه گسترش می‌یابد و با مرگ یزدگرد سوم، آخرین پادشاه ساسانیان پایان می‌پذیرد. کتاب با کاوش در حافظه جمعی و

نظریه‌های مرتبط آغاز می‌شود و شایان ذکر است که کتاب عمدتاً شامل رساله دکتری نویسنده در دانشگاه ویسکانسین در سال ۲۰۱۱ است که پس از اصلاح منتشر شده است. این رساله بر فرهنگ و بستر تاریخ نگاری در دوران عباسیان تأکید داشت، بخشی که سه فصل کامل را به خود اختصاص داده بود، اما در این کتاب، همین بحث در یک فصل خلاصه و یادداشت-هایش آمده است. در عوض نویسنده توجه ویژه‌ای به گزارش‌های تاریخی از روابط اعراب و ساسانیان تحت عنوان "روایت فتح اسلامی" داشته است، روایتی که از قرن سوم آغاز می‌شود. بدین ترتیب تاریخ امپراطوری ساسانیان به روایتی مختلط فرورفته که پیروزی اجتناب ناپذیر اسلام بر ایرانیان را پیشگویی می‌کند. موضوع کتاب، تاریخ نگاری در دوره عباسیان را پی می‌گیرد که در فصل ۲ به خوبی به آن پرداخته شده است، اما در ادامه سنت‌های تاریخ نگاری بزرگتر مربوط به امپراطوری ساسانیان و عربستان پیش از فتوحات اسلامی را در بر می‌گیرد و از این جهت، کتاب از بنیادی قوی‌تر نسبت به مطالعات مشابه برخوردار است.

ماهیت کار ساوران به خودی خود بسیار مهم است به این دلیل که توصیه می‌کند مورخان حوزه ایران باید زمان بیشتری را به عبور از مرز میان تاریخ ساسانیان و تاریخ صدر اسلام اختصاص دهند، به‌ویژه با بررسی منابع مکتوبی که مورخان دوره عباسی در هر دو حوزه به‌جا گذاشتند، ساوران با کتاب خود تاریخ نگاران را به حوزه مطالعاتی مهمی دعوت کرده است، حوزه‌ای که بنیاد آن بر چگونگی ساخت این گذشته تاریخی و مطالعه منابع تاریخی مرتبط تأثیر گذاشته و خواهد گذاشت.

از نگاه مترجم، این کتاب، درباره بخش مهمی در تاریخ و فرهنگ تلفیقی جهان است، یک نمونه کامل از اتفاقی منحصر به فرد. این کتاب به طور تخصصی در حوزه تاریخ‌نگاری است و تأثیر و تسلطش بر حوزه‌های

خاص، از ساخت حافظه تاریخی و به تبع آن حافظه جمعی و هویت. کتاب حاضر که حاصل عشق فراوان مترجم به آموختن و پویایی ست، به منظور نیل به چند هدف به طبع رسیده است:

اول علاقه بی پایان مترجم به مطالعه در حوزه‌های خاصی از علوم انسانی همچون حقوق، فلسفه و تاریخ که با ترجمه اثر به زبان فارسی این علاقه صدچندان شده است.

دوم آشنا کردن مخاطب با نوعی نگاه جدید به تاریخ نگاری مدرن و گشودن دری جدید به تاریخ صدر اسلام و برخی زوایای کمتر دیده شده از تاریخ امپراطوری ساسانیان است.

سوم با امید به اینکه به زعم مترجم، کتاب حاضر برای دانشجویان و علاقمندان به مطالعات فرهنگی، تاریخی-اسلامی، علوم اسلامی، مطالعات اجتماعی و حتی کسانی که کتاب را هدیه گرفته‌اند بی آنکه اختیار در انتخابش داشته باشند مفید و راهگشا باشد.

چهارم ادای دین به بخش بزرگی از تاریخ اسلام و ایران که به زعم مترجم مغفول مانده یا مورد بی مهری قرار گرفته.

حال که کتاب حاضر به لطف خداوند به طبع رسیده، زمان سپاسگزاری است:

من پیش از مترجم بودن، پیش از علاقمند به تاریخ و فرهنگ بودن، و حتی پیش از اینکه به رشته حقوق پردازم، لبریز از سپاسگزاری‌ام. برای به طبع رسیدن این کتاب مدیون افراد بسیاری هستم. گرم‌ترین حق شناسی‌ام به خانواده‌ام تعلق دارد، کسانی که وقتی پزشک بودن و بیولوژیست شدن مد بود، هم‌رنگ جماعت بودن رایج بود، کمی رنجیدند از تغییر مسیرم به سرزمین شیرین تحصیلات در رشته حقوق و حق به حقدار رساندن، اما حمایتشان را دریغ نکردند. این گرم‌ترین حق شناسی مخصوص تمام اعضا

خانواده من است از بزرگترین تا کوچکترین‌شان، نازگل عزیزم، که منتظر انتشار این کتاب است. عمیق‌ترین حق‌شناسی ام به دو نفر تعلق می‌گیرد دکتر یاسر احمدوند که از آغاز، بی دریغ تجربیات گران‌سنگ‌شان در حوزه نشر و ترجمه را در اختیارم قرار دادند، نسخه نهایی کتاب را مطالعه کردند و مشوق من بودند، و دکتر سیده ساناز ذبیحی شهری، در مدتی که ترجمه و ویراستاری کتاب به‌طول انجامید، فصل به فصل نمونه‌های اولیه را مطالعه کردند و مایه دلگرمی بودند، به‌ویژه مدیون افسانه فرقدانی ویراستار مهربان و صبورم هستم که ترجمه‌های پراکنده و گاهی شلخته مرا سروسامان داد و دکتر صادق رشیدی که راهنمایی‌های ایشان برایم بسیار راهگشا بود. از انتشارات وزین علم و به ویژه آقای علمی و همکارانشان بسیار سپاسگزارم که با آغوش باز مرا پذیرفتند، امید که درخور لطف و اعتمادشان باشم.

در پایان از خوانندگان و مخاطبان کتاب سپاسگزارم، آن‌ها که نه من و نه اسکات ساوران را نمی‌شناسند، اما از سر لطف ما دو نفر را به هم‌نشینی با سر پرشور و کتاب‌خوان‌شان و پهلوی به پهلوی نشستن با باقی کتاب‌های کتابخانه‌شان دعوت کرده‌اند. کتاب را بخوانید، من همینجا نشسته‌ام به ترجمه، و بسیار انتقادپذیرم. پس درباره اعراب و ایرانیان با من حرف بزنید.

سمانه کدخدایی مرغزار

تهران / پاییز ۱۳۹۸

پیش‌گفتار

تألیف کتاب حاضر بر مبنای پایان‌نامه‌ام است که در سال ۲۰۰۱ در دانشگاه ویسکانسین از آن دفاع کردم. ایده پژوهش نخستین‌بار در تابستان سال ۲۰۰۴ که در دمشق به‌سر می‌بردم و مشغول خواندن کتاب‌های تاریخ عرب بودم به ذهن من رسید. اگرچه من در اصل دانشجوی «مطالعات ممالک عربی» بودم، اما همکارم مارتین اسمیت مرا متقاعد کرد که باهم اثر معروف مسعودی به‌نام «مروج‌الذهب و معادالجواهر» را بخوانیم و بر بخش دوران باستان قبل از اسلام آن تمرکز کنیم.

طی مطالعه این کتاب، من مجذوب بخش مربوط به دوران امپراتوری ساسانیان شدم که شامل متون فارسی قبل از اسلام می‌شد. من نمی‌دانستم که «صدای» چه کسی با ما حرف می‌زند؛ مسعودی یا نویسندگان این متون باستانی؟ و دوره تاریخی ساسانیان برای مسعودی به چه معنا بود و سایر مورخان مسلمان که در زمان‌ها و مکان‌های مختلفی زندگی می‌کردند، چه تفکری درباره دوره قبل از اسلام داشتند؟ این پرسش‌ها مرا به مسیر این پژوهش کشاند؛ پژوهشی که تاریخ‌نگاری اولیه اسلامی را با زاویه دید معاصر درباره روابط امپراتوری ساسانیان و قبایل شبه جزیره عربستان و عراق تحلیل می‌کند.

افراد بسیاری مرا در طول این راه یاری رسانده‌اند. اگرچه محدودیت فضا مجال نمی‌دهد که اسم تک تک آن‌ها را ذکر کنم، اما میل دارم از چند نفر به‌طور ویژه قدردانی کنم؛ نخست میل دارم از اساتید راهنمای دوره لیسانس و فوق‌لیسانس خود، دیوید مورگان و رودی لیندر سپاسگزاری کنم که با آموزش من در نوشتن این کتاب مرا یاری کردند و الهام‌بخش من بودند. از دانشگاه ویسکانسین، اولی اسکامیلو قافلو نیز یکی از حامیان من بوده است. سپس میل دارم که قدردانی خود را نسبت به طیب الهیبری ابراز دارم که لطف کردند و پیش‌نویس مقدمه مرا مطالعه کردند و راهنمایی‌های بسیار باارزشی برای من داشتند. سارا ساوانت، گرک فیشر، کنر ویتلی، مایکل بیتس و ایگناسیو سانچز به من بسیار محبت داشتند و مطالب بسیار باارزش علمی خود را با من در میان گذاشتند که برای من بسیار سودمند بودند. همین‌طور، دانشکده و دانشجویان شرکت‌کننده در جلسات بازخوانی تاریخ در دانشگاه نظربایف قزاقستان، ارزیابی بسیار مطلوبی از بخش‌های اولیه من ارائه کردند.

من در خلال نوشتن پایان‌نامه و نیز این کتاب از ارتباط با بوآز شوشان، محمود امیدسالار، پروانه پورشریعی، شاول شیکت، روون آمیتای، جولیا روبانوویچ، مایکل مورونی، الیزابت اوربان، دی گرشون لوئن تال و پاتریشیا کرون فقید بهره فراوان بردم که بازخوردشان از کتاب برای من بسیار مفید بود.

علاوه‌بر آن، میل دارم از استادیاران آموزشی‌ام در آن طرف جهان نورلان کابدیلخاف و جی کومان، با وجود شلوغ بودن روزهایشان، برای کمک‌های بسیار باارزش و دوستی‌های فراوان سپاسگزاری کنم. سایر دوستان و همکارانی که مایلم از آن‌ها قدردانی کنم از این قرارند:

جان برگ، دان لگت، دانیل ببن، زیگنیف و جنوفسکی، الکساندر

موریسون، بیتریس پناتی، برندان پیتچ، متو ویلیس و خانواده خودم و خانواده همسرم که حامیان همیشگی من در این مسیر بودند. و در نهایت مهمتر از همه این‌که من نمی‌توانستم بدون پشتیبانی همسرم حنا این کتاب را به نگارش درآورم. حنا از خواندن پیش‌نویس‌های فصول گرفته تا همراهی من در قزاقستان و در نهایت بازگشت به ایالات متحده در نگارش و تدوین این کتاب نقش مهمی داشت و این کتاب همان‌قدر که متعلق به من است، از آن او نیز هست.